

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

МАРУНЧЕНКО Олександр Петрович

УДК 323.2 : 327

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути і процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Сіленко Алла Олексіївна
Одеська національна академія зв'язку
ім. О. С. Попова,
проректор з навчальної та виховної роботи

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент
Смола Лілія Євстахіївна
Департамент аналітики та соціологічних
досліджень Українського фонду демократії
«Спочатку люди»

кандидат політичних наук
Стоцький Володимир Володимирович
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
старший викладач кафедри політичних наук

Захист відбудеться «25» квітня 2013 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36)

Автореферат розісланий «22» березня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Однією з головних рис сучасності є широкомасштабне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які стали уособленням нової стадії науково-технічного та соціально-економічного прогресу людства. Проте вони ж породили безліч проблем і загроз, про які раніше були невідомі. Однією з них є інформаційна війна, яка стає все більш важливою темою в дослідженні національної безпеки.

Інформаційна війна пронизує нині всі форми боротьби, починаючи від дипломатичної й економічної та закінчуючи збройною боротьбою, розвиваючись разом з тим, як самостійна сфера діяльності. Бурхливий розвиток інформаційних технологій призвів до переміщення конфліктів із традиційного фізичного простору в принципово інший – кіберпростір. На сьогодні повсякденні політичні практики дають безліч прикладів ведення найрізноманітніших інформаційних воєн як у демократичних державах, так і в перехідних політичних системах.

Україна опиняється перед загрозою широкомасштабних акцій інформаційної війни, спрямованих на її інформаційні ресурси, систему прийняття рішень органами державної влади, а також на масову свідомість населення. І дійсно, останнім часом у світовому інформаційному просторі значно збільшилася кількість негативної інформації про Україну, яка торкається різноманітних аспектів політичного, економічного, соціально-гуманітарного життя українського суспільства. Ця інформація є не випадковою, а цілеспрямованою, створеною і поданою за певним сценарієм. Мета такої інформації – маніпулювання громадською думкою українців.

Характерною особливістю українського інформаційного простору стала наявність і внутрішньополітичних інформаційних воєн: інформаційні війни між владою й опозицією, а також інсценовані протистояння різних сегментів влади.

Таким чином, дослідження сутності інформаційних воєн, як зовнішніх, так і внутрішніх, їхніх основних методів, засобів, закономірностей стає одним із найактуальніших напрямків наукових досліджень вітчизняної політичної науки через те, що це необхідно для ефективної протидії загрозам інформаційно-психологічної безпеки особистості, суспільства й держави та забезпечення безпеки України в цілому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в рамках наукової теми «Соціально-політичні та правові аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2009-2014 рр.), яка здійснюється кафедрою політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова, одним із виконавців якої є дисертант.

Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб виявити роль інформаційної війни в політичному житті сучасного суспільства.

- дослідити ступінь розробленості проблем інформаційної війни вітчизняними та зарубіжними вченими;
- розглянути основні концепції та підходи до розуміння природи процесів інформаційної війни;
- проаналізувати поняття, сутність, структуру інформаційної війни;
- порівняти поняття «інформаційна війна» й «інформаційно-психологічна війна»;
- дослідити досвід зарубіжних країн у розвитку технологій політичної війни;
- розглянути застосування електронного шпигунства з політичною метою;
- показати роль ЗМІ в інформаційній війні;
- виявити причини та наслідки інформаційних воєн у сучасній українській політиці;
- уточнити механізми формування позитивного іміджу України за кордоном як протидію інформаційній зброї, що застосовується ззовні.

Об'єктом дослідження є відкриті форми протистояння в сфері політичної комунікації як процесу інформаційного обміну між політичними акторами.

Предметом дослідження є інформаційна війна в сучасному політичному просторі.

Методи дослідження. Структурно-функціональний підхід був корисний при розгляді системи інформаційної війни як певної цілісності, системи, що характеризується складною структурою, кожен елемент якої має певне призначення і виконує специфічні функції (ролі), спрямовані на задоволення відповідних потреб системи.

Системний підхід дозволив розглянути інформаційну війну як динамічний процес, який відбувається в складній системі, здатній до самоорганізації. В ході війни ця система або змінюється, або зникає, і замість неї виникає нова. Застосування системного підходу зумовлене тим, що інформаційні війни відбуваються в складних соціально-політичних системах із великою кількістю елементів, зв'язки між якими мають не детермінований, а ймовірнісний характер.

Порівняльний підхід застосовувався для співставлення однотипних політичних явищ, які розвиваються в різних країнах і в різних культурних середовищах. Результати порівнянь дозволили визначити тенденції інформаційних процесів в розглянутих країнах.

Застосування нормативно-ціннісного підходу дозволило з'ясувати значення інформаційних воєн для суспільства й особистості, їх оцінку з точки зору загального блага, справедливості, свободи та інших цінностей. Даний підхід вимагає відштовхуватися від належного і бажаного, від етичних цінностей і норм та відповідно до них будувати поведінку в інформаційному просторі.

Психологічний підхід був орієнтований на вивчення суб'єктивних механізмів політичної поведінки, індивідуальних якостей, рис характеру, а

також типових механізмів психологічних мотивацій в інформаційному суспільстві.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проблеми інформаційної війни розглядаються комплексно на рівні дисертаційної роботи. В ході проведеного дослідження були отримані результати, які мають наукову новизну.

Вперше:

обґрунтовано, що переміщення конфліктів із традиційного фізичного простору в кіберпростір, яке спостерігається в даний час або наразі, збільшує ризик виникнення локальних збройних конфліктів: технології інформаційної війни є привабливими саме через їхню відносну дешевизну, доступність та ефективність, а, отже, інтенсивність їх використання в політичній боротьбі буде лише наростати;

з'ясовані політичні чинники розгортання інформаційної війни всередині країни: недосконалість процесу державного управління, яка проявляється, перш за все, в кризі ідей щодо модернізації внутрішньої і зовнішньої політики; прагматизм політичних партій, який, прийшовши на зміну ідеології, став причиною розмивання відмінностей між ними. Результатом цього стає абсентеїзм, коли електорат виявляє до виборів байдужість і відсутність інтересу. А основним завданням державної політики стає не прогресивний розвиток, а підтримання існуючого порядку будь-якими засобами;

виявлено технічні фактори сучасного розвитку інформаційної війни: інформатизація основних сфер діяльності більшості держав; стрімке формування глобальної інформаційної інфраструктури; досягнення у розвитку інформаційних технологій впливу на свідомість, волю і почуття людей; активний розвиток програмно-технічних засобів нанесення шкоди комп'ютерним і телекомунікаційним системам; недостатній рівень розвитку засобів і методів забезпечення захисту національних інформаційних просторів, свідомості населення;

вводиться у науковий обіг поняття «глобально-державна інформаційна війна», під яким пропонується розуміти ведення інформаційної війни одночасно на двох рівнях: глобальному (зовнішньому) та державному (внутрішньому). Прикладом такої війни може служити період «помаранчевої революції», коли на інформаційний простір України чинився потужний тиск як ззовні (з боку підтримуючих українську опозицію держав), так і зсередини (з боку самої опозиції).

вдосконалено:

визначення інформаційної війни. Вводиться в науковий обіг поняття «політична інформаційна війна», під яким пропонується розуміти сукупність взаємовідносин між суб'єктами політичного простору, в рамках яких дані суб'єкти з метою вирішення своїх політичних завдань (розв'язання суперечностей з приводу влади і здійснення політичного управління в інформаційно-психологічному просторі) активно впливають на інформаційну сферу один одного і протидіють аналогічній діяльності протилежної сторони за

допомогою програмно-технічних, радіоелектронних та інформаційно-психологічних засобів. Таким чином, на відміну від багатьох наявних визначень поняття інформаційної війни трактується не тільки через засоби і методи, а й через характер завдань і взаємин учасників - суб'єктів політичного простору;

положення про те, що інформаційна війна як технологія політичної боротьби крім традиційного використання в геополітиці з метою ослаблення позицій країн-конкурентів, підриву їхніх національно-державних устоїв, порушення системи державного управління шляхом інформаційного впливу на політичну, дипломатичну, економічну і соціальну сфери життя суспільства, проведення психологічних операцій, підривних та інших деморалізуючих пропагандистських акцій, все частіше застосовується у внутрішній політиці держави, у відносинах між державою і суспільством, суб'єктами політичного простору.

отримало подальший розвиток:

визначення співвідношення понять «інформаційна кампанія» і «інформаційна війна». Встановлено, що інформаційна війна є найбільш поширеним типом інформаційної кампанії. Під інформаційною кампанією розуміється заздалегідь спланований комплекс взаємопов'язаних комунікаційних дій, спеціально розроблених для забезпечення конкретних цілей комунікатора шляхом цілеспрямованого впливу на громадську думку і позиції контрагента. Інформаційна війна – це найбільш гостра форма конфронтації в інформаційному просторі.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Дисертація виконана й обговорена на кафедрі політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження були апробовані на Міжнародній науково-практичній інтердисциплінарній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Рівне, 18-19 березня 2011 р.), VIII-ій Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих вчених «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 13 квітня 2011 р.), III-ій Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 21 квітня 2011 р.), наукових семінарах кафедри політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова та кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського».

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 5 наукових публікацій у фахових виданнях з політичних наук.

Структура дисертації зумовлена характером проблематики, постановкою мети і задач дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, перший і другий з яких містять по три підрозділи, третій – два підрозділи і висновків. Загальний обсяг дисертації становить 179 сторінок (без списку використаних джерел). Список використаних джерел містить 264 найменувань (29 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета й задачі дослідження, теоретико-методологічні основи дисертації, наукова новизна, теоретичне та практичне значення роботи, подається характеристика її апробації.

Перший розділ «інформаційна війна як наукова категорія політичної науки» присвячено аналізу ступеня розробленості проблеми, розгляду основних концепцій та підходів до розуміння природи процесів інформаційної війни, її еволюції, сутності та факторів.

У підрозділі 1.1. «Основні концепції та підходи до розуміння природи процесів інформаційної війни» зазначається, що у працях С. Бухаріна, А. Манойло, І. Панаріна, С. Расторгуєва, В. Циганова пропонуються нові концепції та підходи до розуміння природи процесів, що відбуваються в ході інформаційної війни.

Вивченню й аналізу діяльності ЗМК і ЗМІ, їхньому місцю в соціокультурних і політичних процесах присвячені праці таких зарубіжних дослідників, як Т. Адорно, Н. Вінер, Г. Лассуелл, Д. Макквейл, Ф. Уебстер, Ю. Хабермас, Г. Хербнер, М. Хоркхаймер, В. Шрамм та ін.

Ролі Інтернету в політичних інформаційних війнах присвячені роботи Б. Докторова, Д. Іванова, І. Морозова, І. Панаріна, Д. Пескова, І. Скрипнюка, С. Туронка, А. Чеснакова, А. Чугунова, В. Юдаєва та ін.

У цих роботах відзначається, що інформаційно-комунікативні технології, які виникли наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., є відображенням глобальної інформаційної революції, в процесі якої інформація набуває статусу глобального ресурсу. Об'єктом уваги стають інформаційні системи, а також інформаційні технології. Дослідники виділяють характеристики інформаційної війни: стимуляція обговорення, багатоканальний вплив, орієнтація на однорідні групи, інформаційна агресія.

Вагомим є внесок у дослідження проблематики інформаційної війни американських авторів – Д. Альбертса, Дж. Арквіллу, П. Вілсона, Дж. Гарстку, О. Іенсена, Р. Кларка, М. Лібікі, Р. Моландера, Р. Нейко, Д. Ронфельдта, Р. Шафранськи та інших, які вважають, що в майбутньому конфлікті вирішальну роль буде грати сама інформація (точніше, знання), яка при цьому буде одночасно і зброєю, і метою, переслідуваною конфліктом. Окремі аспекти проблем інформаційної війни відображені в працях українських дослідників О. Дубаса, В. Коляденка, О. Маліса, В. Недбая, Г. Почепцова та ін.

Високо оцінюючи внесок вітчизняних і зарубіжних учених, які здійснили значну дослідницьку роботу в галузі теоретичного вивчення й осмислення процесів інформаційного впливу та взаємодії у сфері політики взагалі та інформаційної війни зокрема, слід зазначити, що політична інформаційна війна поки ще не стала об'єктом комплексних теоретико-методологічних досліджень. Науковий пошук в основному ведеться за декількома суміжними, але недостатньо пов'язаними між собою напрямками; при цьому вивчаються лише окремі сторони процесів інформаційної війни, їхні поодинокі аспекти.

У підрозділі 1.2 «Інформаційна війна: еволюція, поняття, сутність, фактори» зазначається, що популярність до терміну «інформаційна війна» прийшла після закінчення так званої «холодної війни». Цей термін став використовуватися в документах Міністерства оборони США. Особливо часто він став згадуватися засобами масової інформації після проведення операції «Буря в пустелі» в 1991 році, де нові інформаційні технології вперше були використані як засіб ведення бойових дій. Офіційно ж цей термін вперше був ужитий в директиві міністра оборони США від 21 грудня 1992 р. В колах наукової громадськості не припиняється дискусія з приводу того, що ж насправді приховується під поняттям «інформаційна війна», в чому сутність явищ, які відносяться до інформаційних воєн, а також суперечки з приводу коректності та принципової застосовності даного терміну до тієї сфери соціальних взаємин, яку прийнято називати інформаційним протиборством або конфліктом інтересів в інформаційній сфері соціальних систем. Ряд дослідників зводять інформаційну війну до окремих інформаційних заходів та операцій, інформаційних способів і засобів корпоративної конкуренції або ведення міждержавного протиборства або збройної боротьби. Термін «інформаційні операції» вперше з'явився в 1997 р.

В дисертації аналізуються також такі поняття, як кібервійна, мережева війна, інформаційне протиборство. Військові фахівці вважають, що сьогодні загроза початку «комп'ютерних війн» («кібервійни») досить реальна і вимагає постійного і дуже серйозного ставлення до неї. Це підтверджується відомими фактами регулярних вірусних і хакерських атак на комп'ютерні мережі США та інших країн.

На відміну від інформаційної війни мережевій війні притаманні нелінійність, множинність і різноманітність. Завдяки зниженню витрат, таких, наприклад, як вартість мережевих комп'ютерних технологій, значно розширюється коло її потенційних учасників. У підсумку, на одній стороні барикад можуть опинитися держави, не здатні вступити у відкриту боротьбу з лідируючими в технологічному й військовому відношенні країнами світу, недержавні організації, наркокартелі та злочинні транснаціональні синдикати, приватні корпорації, екстремістські та терористичні мережі, глобальні ЗМІ і навіть міжнародні фінансові спекулянти й харизматичні авантюристи.

У висновках до розділу 1 зазначається, що незважаючи на те, що в науковій літературі використовується досить багато різних формулювань інформаційної війни, їхні явні переваги та настільки ж явні недоліки не дозволяють віддати однозначну перевагу будь-якому з них. Однак усі разом ці визначення достатньо повно виділяють із усілякого різноманіття існуючих у сучасному суспільстві взаємин ті соціальні явища, взаємовідносини та процеси, які можна виділити в окрему групу з умовною назвою «інформаційна війна».

Дослідивши безліч наявних визначень інформаційної війни, робиться висновок про те, що дане поняття використовується не тільки для характеристики діяльності військово-політичного керівництва держав, а й для характеристики діяльності засобів масової інформації та комунікації,

конкуренції в економіці, групових і міжособистісних відносин. Тому виникла необхідність уточнити поняття «інформаційна війна» в контексті політики.

Другий розділ «Інформаційна війна у сучасній політичній практиці» присвячено аналізу досвіду зарубіжних країн у розвитку технологій політичної інформаційної війни, електронного шпигунства з політичною метою, ролі засобів масової інформації та комунікації в інформаційній війні.

У підрозділі 2.1 «Досвід зарубіжних країн у розвитку технологій політичної інформаційної війни» зазначається, що провідні країни світу мають у своєму розпорядженні широкі та різноманітні інформаційні можливості для досягнення своїх політичних цілей, захисту державних інтересів як всередині країни, так і за кордоном. Інформаційне протиборство в політиці сучасних держав передбачає використання різноманітних інформаційно-технічних і інформаційно-психологічних технологій впливу на індивідуальну, групову та суспільну свідомість протилежної сторони. Понад 120 країн тим чи іншим чином активно залучені в комп'ютерне протистояння або зайняті кібершпіонажем через всесвітню павутину. Кіберзлочинність стала значно мобільнішою в міжнародному масштабі. Деякі автори схиляються до того, що повстання народних мас у країнах Близького Сходу стали можливими в результаті застосування технологій інформаційно-мережевого впливу. І якщо у випадку Тунісу та Єгипту ці технології були ще недостатньо виявлені, то в Лівії відбувся «генеральний прогін» сценарію інформаційно-мережевої війни.

У підрозділі 2.2 «Електронне шпигунство з політичною метою» вказується на електронний шпіонаж, Інтернет-шпіонаж, кібершпіонаж як на новітні види збору інформації, в основі яких лежать інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують процесам спостереження та стеження постійну присутність. Шпіонаж завжди супроводжував державну діяльність. Ясно, що знання особливостей іншої держави дозволяє вибудовувати у відношенні до неї будь-яку політику та здійснювати відповідні дії. Крадіжка та витік конфіденційної інформації через мережу існують у всіх країнах світу, оскільки їх технології в принципі добре відомі.

На даний час закони окремих держав щодо електронного шпіонажу серйозно різняться та погано сумісні. Наприклад, у Норвегії, Сінгапурі, Словаччині, Філіппінах, Південній Кореї, Україні криміналом вважається лише несанкціонований доступ у захищені комп'ютерні системи, зараження вірусами, протиправне використання комп'ютерних систем й інформації. У Данії, Швеції, Швейцарії, Франції, Японії до комп'ютерних злочинів віднесені дії, які заподіюють шкоду чужому майну, включаючи електронні дані. Нарешті, у США, Великобританії, ФРН, Нідерландах кримінальними вважаються дії, пов'язані не тільки з майновим збитком і загрозою національній безпеці, але й з порушенням прав особистості.

У підрозділі 2.3 «Засоби масової інформації та комунікації в інформаційній війні» аргументовано, що у наш час навіть виникнення таких понять як «інформаційна війна», «медіа-агресія», «інформаційна безпека» свідчить не тільки про тісний зв'язок мас-медіа з конфліктними ситуаціями, а й

про те, що у збройних конфліктах сучасності боротьба на інформаційному полі не менш важлива, ніж безпосередньо військові дії. Роль ЗМК і ЗМІ в інформаційній війні зумовлена їхніми можливостями формувати медіапорядок денний у політичному дискурсі та впливати на механізми прийняття рішень. ЗМІ та ЗМК сьогодні стали найпотужнішим елементом механізму цілеспрямованого конструювання політичних порядків, засобом вибудовування необхідних владі зв'язків і відносин із громадськістю. Доведено, що ЗМІ та ЗМК не завжди прагнуть відображати інтереси суспільства та надавати людям об'єктивну інформацію. Цим обумовлена потреба держави й суспільства впливати на їхню інформаційну діяльність, задавати через ЗМК власні пріоритети у висуванні та тлумаченні політичних проблем.

У висновках до розділу 2 зазначається, що інформаційна війна, як агресивна взаємодія протиборчих сторін в інформаційній сфері, негативно відбивається на стані політичних комунікацій суспільства в цілому. Застосування таких кампаній політичними акторами пов'язане зі збільшенням ризиків, результатом чого є швидка зміна статусів і позицій у відносинах влади. Через високу інтенсивність суперечок інформаційні війни погано піддаються управлінню та свідомому регулюванню й тому виступають як двосічна зброя для протиборчих сторін. Досягнення цілей подібними способами посилює політичну конфронтацію, знижує можливість поширення консенсусної культури, підриває стабільність у суспільстві.

Третій розділ «Україна в умовах інформаційної війни» присвячено аналізу причин та наслідків інформаційних війн у сучасній українській політиці, проблемам формування позитивного іміджу України як протидії інформаційної зброї.

У підрозділі 3.1 «Причини та наслідки інформаційних війн у сучасній українській політиці» відзначається, що в Україні демократизувалася система соціально-політичних відносин, завдяки чому Україна стала інформаційно відкритою країною, як для інших держав, так і всередині самої себе. А це значить, що все більш доступними для негативного зовнішнього інформаційного впливу стають масова свідомість, соціальна психіка, мораль і моральність як головні цілі нанесення інформаційно-психологічних ударів.

Інформаційні атаки проти України проводить не тільки Росія, але й інші країни, наприклад, Румунія, США та ін.

Однак інформаційна війна ведеться не тільки одними державами проти інших. Ще не так давно існування інформаційних війн у медійному просторі України ставилося під сумнів. Однак політичні події показують, що інформаційні війни в Україні ведуться. Можна констатувати, що останнім часом політико-інформаційний простір України став місцем проведення інформаційних атак, викликаних протистоянням політичних опонентів і олігархів. Прагнення обіграти суперника, зайняти більш вигідні позиції в політичній сфері, підвищити свою ресурсну оснащеність змушує політичних акторів застосовувати технології інформаційних війн у зоні порогових значень громадської думки. Тобто, нехтуючи правилами суспільної моралі та діючими в

суспільній свідомості стандартами сприйняття інформації, такі політичні сили, схильні до використання «військових» технологій у своїх прийомах впливу на масову свідомість, нерідко переходять на або до обмеження психіки, для сприйняття повідомлення впливаючи на підкіркові механізми людини.

Визначено та проаналізовано проблеми, які роблять Україну вразливою в інформаційній війні: глобальні інформаційні мережі, що знаходяться поза контролем; сучасні засоби та способи доставки інформаційно-пропагандистських матеріалів до аудиторії в ході інформаційно-психологічних операцій; збільшення числа засобів спеціального програмно-математичного впливу на ресурси інформаційних систем, системи супутникового зв'язку, технічні характеристики яких все більше удосконалюються; розвиток науково-дослідних програм зі створення технічних засобів маніпулювання свідомістю; неефективна підготовка випускників вищих навчальних закладів за спеціальностями, пов'язаними з інформаційними технологіями; низький рівень розвитку комунікацій.

У підрозділі 3.2 «Формування позитивного іміджу України як протидія інформаційній зброї» аргументовано, що від того, якою уявляється Україна у світі – надійним або непередбачуваним партнером – залежить розвиток міжнародного співробітництва в економічній, політичній і соціальній сферах. З іншого боку, позитивні образи країни всередині України – це запорука стабільного стійкого внутрішнього розвитку, відсутність громадянських конфліктів, гарантія підтримки населення. Доводиться визнати, що в рамках пануючих уявлень, традиційно обмежуючих поняття іміджу державними рамками, образ української держави завжди буде заручником проведеної ним політики. Небезпека його погіршення зберігатиметься постійно, навіть за найсприятливіших зовнішньополітичних обставин. Окрім того, в очах зарубіжної громадськості образ держави занадто часто асоціюється (а деколи просто зливається) з портретом правлячого режиму.

Згідно з наявними даними, Україна не часто привертає увагу впливових іноземних ЗМІ. Окремі американські та західноєвропейські видання приділяють увагу Україні на більш-менш регулярній основі, причому більшість матеріалів має критичну спрямованість. Відчутні складнощі, що виникають зі сприйняттям України на Заході, багато в чому пояснюються не ворожими підступами, а неготовністю західної аудиторії до позитивної інформації про нашу країну. Завдяки інформаційній кон'юктурі, що склалася, інтерес до сучасної України дуже обмежений і формується в чітко негативному ключі. Між тим у сьогоднішніх умовах сприяння об'єктивному сприйняттю України за кордоном на основі достовірної інформації - це проблема не тільки міжнародного престижу, а й національної безпеки.

У зв'язку з цим підвищується відповідальність українських ЗМІ, безпосередньо причетних до формування національного іміджу. Вони служать провідниками найбільш стійких уявлень, що вкорінюються як усередині країни, так і за її межами. При цьому особливо важливо, щоб вони відповідали

поведінковим стандартам, починаючи з елементарних понять і форм мовленнєвої культури.

У висновках до розділу 3 зазначається, що зовнішній імідж сучасної України потребує суттєвого зміцнення. Ця обставина, безумовно, впливає на сприйняття українських політичних лідерів за кордоном, яке викривлюється через призму далеко не завжди позитивних уявлень про українські реалії. Це необхідно враховувати в зовнішньополітичній інформаційно-пропагандистській роботі з закордонними аудиторіями, до яких слід доносити не лише історичні та соціокультурні особливості країни, але й її реальні досягнення й успіхи в різних сферах життя суспільства, мирної та відкритої зовнішньої політики.

У **Висновках** викладаються основні результати дисертаційного дослідження. Аналіз ступеня розробленості проблеми показав, що проблеми інформаційних воєн досліджуються в економічному, управлінському, організаційно-технічному, психологічному, правовому, культурологічному й інших аспектах. Однак, враховуючи, що останнім часом у політичному просторі як окремих країн, так і всього світу інформаційні технології та інформація отримали визначальне значення, політичний аспект вивчення інформаційних воєн зайняв домінуючу позицію.

Незважаючи на те, що у вітчизняній політичній науці запропоновано чимало ідей теоретичного та практичного характеру, що стосуються збору, використання й поширення інформації, інформаційних засобів і технологій у політичних цілях, у той же час відчувається дефіцит комплексних досліджень, присвячених проблемам інформаційної війни. Розгляд наукових робіт зарубіжних авторів дозволив отримати актуальну інформацію з досліджуваної проблеми, зіставити зміст систем інформаційного протиборства в різних країнах.

Сучасний досвід розвитку політичних систем дійсно продемонстрував певні тенденції до зростання ролі техніко-інформаційних засобів в організації політичного життя, насамперед в індустріально розвинених державах. Завдяки новим технічним засобам сьогодні можна охопити пропагандою мільйони людей одночасно. З'явилися й організації, здатні ставити неймовірні раніше за масштабами політичні спектаклі у вигляді масових видовищ або кривавих провокацій.

Поки що в теорії політичної науки не сформувалося єдине універсальне поняття інформаційної війни. Однак на основі сучасного досвіду ведення інформаційних воєн ясно, що інформаційна війна є не тільки особливим способом «несилового» ураження супротивника, але і самостійною формою політичної боротьби.

Інформаційна війна – це, перш за все, сукупність певних ідей, які руйнують національну самосвідомість цілого народу. Саме в цьому полягає її стратегія. В інформаційній війні, порівняно з війною звичайною, набагато більше тактичних прийомів, способів і обману.

Порівняння понять «інформаційна війна» й «інформаційно-психологічна війна» дозволило зробити висновок про те, що в інформаційній війні об'єктом

впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно-психологічній війні до інформаційного напрямку приєднується психологічний - об'єктом впливу стає індивідуальна і масова свідомість. В результаті цього не тільки руйнується наявна інформаційна система, а й проводиться зміна комунікативної установки в суспільстві.

Інформаційні війни ведуться давно, проте до ХХІ століття їхні прийоми стали набагато витонченішими, а тому небезпечнішими. Адже сьогодні ті, хто планує та здійснює інформаційні атаки, озброєні сучасними знаннями в галузі психології. Це дозволяє їм впливати на підсвідомість і таким чином керувати вчинками людей. На зміну прямолінійній пропаганді приходять масовий гіпноз, якому піддаються цілі країни та народи. Методи, що дозволяють досягати подібних результатів, виникли й удосконалювалися протягом усієї історії людства, ставали все більш ефективними. Так від шаманських танців людство перейшло до психотехнологій, за допомогою яких здійснюється прихований вплив на поведінку людини. Зазнавши подібного впливу, людина навіть не усвідомлює не тільки його мету, але й те, що він взагалі відбувається. В результаті прихованого інформаційного впливу людина може перетворитися на справжнього зомбі, який безвідмовно виконуватиме будь-які вимоги свого володаря. При цьому ззовні така людина не буде відрізнятися від оточуючих, а сама не усвідомлюватиме, що піддалася «програмуванню».

У теперішній час провідні країни світу знаходяться у стані перехідного періоду від індустріального етапу свого розвитку до індустріально-інформаційного, на якому головним стратегічним національним ресурсом стають інформація, мережева інфраструктура й інформаційні технології. Завершення цього періоду очікується у другому десятилітті ХХІ століття, але вже сьогодні інформаційна залежність усіх сфер життєдіяльності особистості, суспільства та держави надзвичайно велика. Дослідження досвіду зарубіжних країн у розвитку технологій політичної інформаційної війни показало, що в даний час у світі розроблено й апробовано на практиці широкий спектр засобів і методів інформаційного впливу. Практично всі сторони, які здійснюють інформаційний вплив у своїх інтересах, формують стратегію і тактику інформаційної війни, конкретний зміст інформаційно-психологічних операцій у відповідності до своїх інтересів, цілей, завдань та наявних можливостей. На основі досвіду багатьох держав можна зробити висновок, що інформаційна війна є не тільки функцією Збройних сил, а й інших інститутів держави. Активну роботу в цьому напрямку ведуть спецслужби.

Зроблено висновок про те, що на сьогодні електронний шпіднаж став суворою реальністю. Загальну кількість операцій електронного шпіднажу, що відбуваються у світі, навіть важко підрахувати, оскільки в силу різних причин не всі вони стають надбанням гласності. Комп'ютери перетворилися на найпотужнішу зброю електронного шпіднажу. Для ліквідації електронного шпіднажу потрібна розробка безлічі заходів, починаючи з прийняття адекватного законодавства та закінчуючи вирішенням суто технічних питань. Наприклад, із метою зниження або нейтралізації існуючих і майбутніх небезпек

для суспільства необхідно контролювати Інтернет. Однак при цьому слід прагнути до того, щоб не порушити природу Інтернету, цієї складної динамічної системи, що розвивається абсолютно вільно на основі власних законів еволюції та самоорганізації. Головне ж завдання полягає в тому, щоб на міжнародному рівні, наприклад ООН, розробити комплексну програму, що включатиме в себе можливі форми та методи боротьби з електронним шпіонажем – юридичні, програмні, технологічні, організаційні, економічні, політичні і т. д. Ці дії принесуть успіх лише у випадку, якщо будуть спиратися на систему постійного моніторингу електронного шпіонажу на загальнопланетарному та національному рівнях.

На даному етапі найважливіша роль в інформаційній війні, як і раніше належить ЗМІ, особливо електронним. Суттєвою проблемою сучасного етапу політичного розвитку є те, що багато ЗМІ (які в основному займаються «викривальною» журналістикою та доводять до громадської думки відомості про афери, тіньове життя політиків) часто нехтують суспільною мораллю. Практикований цими ЗМІ стиль критики опонентів нерідко порушує прийняті в суспільстві норми пристойності, а іноді й правові обмеження. Одним із найпоширеніших прикладів такого порушення норм, у тому числі і правового характеру, є надмірно докладне висвітлення журналістами ситуацій із захопленням заручників, що нерідко використовується для критики або окремих політичних діячів, або уряду в цілому. Щоб зняти такого роду конфлікти та запобігти соціальним чварам, розпалюванню національної ворожнечі та іншим негативним наслідкам дій журналістів, у демократичних державах приймаються закони про ЗМІ, які регламентують їхню діяльність і встановлюють суворі обмеження на поширення публічного слова.

У результаті дослідження зроблено висновок про те, що технології інформаційної війни застосовуються не тільки в інтересах військово-політичного керівництва іноземних держав, а й з метою політичної боротьби всередині якої-небудь держави. У зв'язку з цим були розглянуті причини та наслідки інформаційних воєн у сучасній українській політиці.

Інформаційна війна ставить перед Україною дві взаємопов'язані проблеми. Одна з них полягає в тому, що включення в світові процеси інформатизації, інтеграція в інформаційний простір є факторами подальшого розвитку всіх сфер суспільного життя, формування позитивного іміджу у світовому співтоваристві. З іншого боку, поширення інформаційних технологій, які не знають кордонів і практично не мають бар'єрів, веде до виникнення нових загроз безпеці особистості, суспільства і держави в Україні.

Доводиться констатувати, що поки ще українська політична еліта недооцінює роль інформаційної війни в умовах стрімкого розвитку глобальної економічної та геополітичної конкуренції в сучасному світі. Думається, що багато в чому геополітичне та гео економічне значення України буде залежати від того, чи зможе вона створити ефективну систему інформаційної війни, в яку повинні входити потужні інформаційно-аналітичні й інформаційно-пропагандистські структури. Така система повинна одночасно вирішувати дві

важливі задачі: організація жорсткого опору інформаційним акціям супротивника й обмеження сфери розповсюджуваних ним відомостей, особливо тих, що можуть нанести політичний збиток країні. Таким чином, необхідно контролювати власні інформаційні потоки й обмежувати можливості супротивника щодо проведення інформаційних атак.

Не секрет, що в Україні серйозні проблеми створює діяльність зарубіжних ЗМІ. Масовий інформаційний продукт сьогодні часом суперечить деяким вітчизняним традиціям і відносинам. Інформаційний простір України знаходиться під впливом масової культури, яка захоплює все населення України. Поряд із посиленням і навіть підвищенням деяких культурних стандартів (особливо у сфері споживання) завдяки їй людина політична стає людиною натовпу, яка діє за принципом «як усі», прагнучи не розуміти, а діяти. Таким чином, політичні сили повинні знайти спосіб адаптуватися до цієї інтернаціоналізації масових комунікацій, зберігши при цьому культурну специфіку свого суспільства.

Дослідження показало, що політичні сили України, які вдаються до технологій інформаційних воєн, практично не дотримуються прийнятих у суспільстві норм, кожен раз демонструють інновації, ламаючи звичні стандарти публічного спілкування. Однак вони, як правило, перекладають відповідальність за це на опонента або пояснюють необхідність подібних дій екстраординарними обставинами.

Україна порівняно нещодавно почала активно формувати власний імідж для позиціонування себе як сучасної держави, що динамічно розвивається. Поліпшення образу Української держави в світі є одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики. Розгляд механізмів формування позитивного образу України за кордоном показав, що на формуванні «зовнішнього» образу позначаються як стереотипи мислення укорінені в свідомості міфологеми сприйняття, так і політичні пріоритети тих, хто взаємодіє з Україною, а уявлення, які складаються на підставі оцінки різних сторін української дійсності, носять опосередкований характер. Тим не менше, між образом і реальністю простежується взаємна залежність. Іміджеві технології вносять лише певні корективи і, скоріше, емоційне напруження в характер такого сприйняття.

Україні для того, щоб вигравати інформаційні війни, необхідні грамотна, активна інформаційна стратегія та стратегія культурної репрезентації за кордоном. Усе це міг би забезпечити спеціальний орган управління для ведення інформаційних воєн, який відповідав би за зовнішньополітичну пропаганду.

Тільки це може стати гарантією того, що Україна не опиниться на задвірках світового інформаційного простору з дискредитованим, не без допомоги «друзьніх» держав, іміджем.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Марунченко О. П. Зовнішні і внутрішні інформаційні війни у медійному просторі України / О. П. Марунченко // Освіта регіону. – 2011. – № 4. – С. 91 – 96.
2. Марунченко О. П. Засоби масової інформації й комунікації у інформаційній війні / О. П. Марунченко // Сучасна українська політика. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2011. – Вип. 25. – С. 237 – 243.
3. Марунченко О. П. Поняття «інформаційна війна» як відображення сучасних комунікаційних процесів / О. П. Марунченко // Політичний вісник. Зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2011. – Вип. 55. – С. 302 – 309.
4. Марунченко О. П. Кіберзлочинність як загроза для безпеки сучасної держави // Вісник СевНТУ : Зб. наук. праць. Серія : Політологія. Вип. 136 / О. П. Марунченко. – Севастополь, 2012. – С. 204 – 207.
5. Марунченко О. П. Інформаційне протиборство в політиці сучасних держав // Політологічні записки : Зб. наук. праць. Вип. 2 (6) / О. П. Марунченко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 383 – 391.

АНОТАЦІЯ

Марунченко О. П. Інформаційна війна в сучасному політичному просторі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2013.

Обґрунтовано, що переміщення конфліктів із традиційного фізичного простору в кіберпростір, яке спостерігається зараз, збільшує ризик виникнення локальних збройних конфліктів: технології інформаційної війни є привабливими саме через їхню відносну дешевизну, доступність та ефективність, а, отже, інтенсивність їх використання в політичній боротьбі буде тільки наростати.

З'ясовані політичні чинники розгортання інформаційної війни всередині країни. Виявлено технічні фактори сучасного розвитку інформаційної війни.

Вводиться у науковий обіг поняття «глобально-державна інформаційна війна». Вдосконалено визначення інформаційної війни. Вводиться в науковий обіг поняття «політична інформаційна війна».

Аргументовано положення про те, що інформаційна війна як технологія політичної боротьби крім традиційного використання в геополітиці з метою ослаблення позицій країн-конкурентів, підриву їхніх національно-державних устоїв, порушення системи державного управління шляхом інформаційного впливу на політичну, дипломатичну, економічну і соціальну сфери життя суспільства.

Ключові слова: політична інформаційна війна, глобально-державна інформаційна війна, інформаційний простір України, інформаційна війна як технологія політичної боротьби, інформаційно-психологічні операції, ЗМІ, ЗМК.

АННОТАЦІЯ

Марунченко А. П. Информационная война в современном политическом пространстве. Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». Одесса, 2013.

В работе обосновывается, что наблюдающееся перемещение конфликтов из традиционного физического пространства в киберпространство увеличивает риск возникновения локальных вооруженных конфликтов: технологии информационной войны являются привлекательными именно из-за их относительной дешевизны, доступности и эффективности, а, следовательно, интенсивность их использования в политической борьбе будет только нарастать.

Выявляются политические факторы разворачивания информационной войны внутри страны: несовершенство процесса государственного управления, которое проявляется, прежде всего, в кризисе идей относительно модернизации внутренней и внешней политики; прагматизм политических партий, который, придя на смену идеологии, стал причиной размывания различий между ними и т.п. Результатом этого становится абсентеизм, когда электорат проявляет к выборам равнодушие и отсутствие интереса. А основной задачей государственной политики становится не прогрессивное развитие, а поддержание существующего порядка любыми средствами.

Выявляются технические факторы современного развития информационной войны: информатизация основных областей деятельности большинства государств; стремительное формирование глобальной информационной инфраструктуры; достижения в развитии информационных технологий воздействия на сознание, волю и чувства людей; активное развитие программно-технических средств нанесения ущерба компьютерным и телекоммуникационным системам; недостаточный уровень развития средств и методов обеспечения защиты национальных информационных пространств и т.д.

Доказывается, что информационная война, как технология политической борьбы, помимо традиционного использования в геополитике с целью ослабления позиций стран-конкурентов, подрыва их национально-

государственных устоев, нарушения системы государственного управления путем информационного воздействия на политическую, дипломатическую, экономическую и социальную сферы жизни общества, проведения психологических операций, подрывных и иных деморализующих пропагандистских акций, все чаще применяется во внутренней политике государства, в отношениях между субъектами политического пространства;

Вводится в научный оборот понятие «глобально-государственная информационная война», под которым предлагается понимать ведение информационной войны одновременно на двух уровнях: глобальном (внешнем) и государственном (внутреннем). Примером такой войны может служить период «оранжевой революции», когда на информационное пространство Украины оказывалось мощное давление как извне (со стороны поддерживающих украинскую оппозицию государств), так и изнутри (со стороны самой оппозиции).

Усовершенствовано определение информационной войны. Вводится в научный оборот понятие «политическая информационная война», под которым предлагается понимать совокупность взаимоотношений между субъектами политического пространства, в рамках которых данные субъекты с целью решения своих политических задач (разрешения противоречий по поводу власти и осуществления политического руководства в информационно-психологическом пространстве) активно воздействуют на информационную сферу друг друга и противодействуют аналогичной деятельности противостоящей стороны с помощью программно-технических, радиоэлектронных и информационно-психологических средств. Таким образом, в отличие от многих имеющихся определений понятие информационной войны трактуется не только через средства и методы, но и через характер задач и взаимоотношений участников – субъектов политического пространства.

Получило дальнейшее развитие определение соотношения понятий «информационная кампания» и «информационная война». Установлено, что информационная война является наиболее распространенным типом информационной кампании, под которой понимается заранее спланированный комплекс взаимосвязанных коммуникационных действий, специально разработанных для обеспечения конкретных целей коммуникатора путем целенаправленного воздействия на общественное мнение и позиции контрагента. Информационная война – это наиболее острая форма конфронтации в информационном пространстве.

Ключевые слова: политическая информационная война, глобально-государственная информационная война, информационное пространство Украины, информационная война как технология политической борьбы, информационно-психологические операции, СМИ, СМК.

SUMMARY

Marunchenko O. Information warfare in the modern political arena. - Manuscript.

Dissertation on competition of scientific degree of political sciences on specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – State authority «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy», Odessa, 2013.

It is proved that the movement conflicts with traditional physical space in cyberspace, which is now the case, increases the risk of local armed conflicts: the technologies of the information war are attractive because of their relative cheapness, availability and efficiency, and, consequently, the intensity of their use in the political struggle will only raise.

It is well-grounded the position that the information war as the technology of political struggle in addition to the traditional use of the in geopolitics with the purpose of weakening the positions of the countries-competitors, the undermining of their national-state foundations, violations of the state administration system by means of information influence on the political, diplomatic, economic and social spheres of society life.

Key words: political information war, globally-state information war, information space of Ukraine, information warfare as the technology of political control, information and psychological operations., information warfare as the technology of political struggle, information-psychological operations, mass media, the means of mass communications.

